

VEZİRKÖPRÜ VE HAVZA A İZLARINDA YABANİ BİTKİ ADLARI**Nuh DOĞAN*****ÖZET**

Vezirköprü ve Havza yöresi a ızlarında çe itlili iyle dikkat çeken yabancı bitki adları Türkçenin söz varlığı açısından önemlidir. Türkçenin zengin söz varlığının dikkat çekici örneklerinden olduğu düşünülen yabancı bitki adları, Türkçenin kavramla tırma gücünü ve kavramla tırma sırasında başvurulan anlatım yollarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular Türkçede nesne, varlık ve kavramların adlandırılmasında hangi unsurların belirleyici olduğunu ortaya koyabilecek niteliktedir. Anadolu a ızlarına özgü anlatım özelliklerinin görüldüğü yabancı bitki adları, Türkçenin geni anlatım olanaklarını ortaya koymakta ve bu a ızların Türkçenin hemen hemen bütün türetme kurallarından ve anlatım yollarından faydalandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vezirköprü ve Havza A ızları, Yabancı Bitki Adları, Kavramla tırma, Türetme Kuralları, Türkçenin Söz Varlığı.

THE NAMES OF WILD PLANT IN VEZİRKÖPRÜ AND HAVZA DIALECTS**ABSTRACT**

The names of wild plant calling attention with the differentiations in Vezirköprü and Havza region dialects are important in respect of vocabulary of Turkish. The names of wild plant which have thought that they are of element calling attention of rich vocabulary of Turkish will be able to put forward the conceptualisation power of Turkish and expression ways applied during conceptualisation.

The findings obtained in this work is of the quality to be able to put forward that which factors are characteristic in the naming objects, existences and concepts in Turkish. The names of wild plant shows expression features peculiar to Anatolia dialects, has been putting forward wide expression facilities and showing that those dialects benefit from expression ways and almost whole derivation rules of Turkish.

Keywords: Vezirköprü ve Havza dialects, the names of wild plant, conceptualisation, derivation rules, vocabulary of Turkish.

* Bu çalışmada yöntem olarak Marmara Üniversitesi Türkiyat Ara tırmaları Enstitüsünün 7-8 Nisan 2004 tarihlerinde düzenlediği Türk Kültüründe Meyve Sempozyumunda Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın sunduğu "Ordu ve Yöresi A ızlarında Armut Adları" başlıklı bildirisinden yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada daha sonra yayımlanmıştır. Bk. Mehmet Aydın, "Ordu ve Yöresi A ızlarında Armut Adları", **Turkish Studies**, S: 9 (2008), s. 129-138.

** Ö retmen, *brahim Tanrıverdi Sosyal Bilimler Lisesi, İ kadım / Samsun - TÜRK YE, E-posta nuhdogan55@hotmail.com*

Giri

Bitki ve hayvanlar, insanın en yakınında bulunan varlıklardır. Bu varlıklarla ilgili sözcükler de bir dilin önemli söz varlıkları arasında gelir. Bir dilin temel söz varlığının saptanabilmesi için insanın odak alınması gerekir.

Yerli sözcüklerin bir bölümü *çekirdek sözcükler*, *kalıt sözcükler* ya da *temel sözcükler* olarak adlandırılır. Her dilde kuaktan kuaya aktarılarak bu ögeler insanın yaşamında birinci derecede önemli olan, insana ve çevresine ilişkin önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir: Ba, ta, ba, göz, kulak, el, ayak gibi organların adları olmak üzere ana besin maddesi sayılabilecek imiz su, bu day, et, balık gibi nesnelere insanın yakın ilişkisinde bulunduğu at, inek, koyun gibi hayvanlar, tarım hayvanları, tarım araçları insanların en çok kullandıkları, somut eylem gösteren almak, vermek, yemek, içmek, gitmek, gelmek gibi sözcüklerle bir, iki, beş, on, yüz, bin gibi sayı adları örnek olarak gösterilebilir¹.

Araştırmamıza konu olan yabancı bitki adlarının Türkçenin temel söz varlığının önemli bir bölümünü teşkil ettiği ileri sürülebilir. Diğer taraftan insanın yakın çevresinde bulunan varlıklardan biri olan bitkilerle ilgili sözcüklerin bir dilin temel söz varlığının yansıdığı önemli sözlüksel unsurlardan olduğu söylenebilir. Yabancı bitki adları, yörenin söz varlığının belirlenmesi ve o yörenin, dolayısıyla Türkçenin adlandırma eylemlerinin tespit edilmesi açısından da ayrıca önemlidir.

“Türkiye’de 9000 kadar yabancı bitki türünün yetiştirildiği bilinmektedir. Buna karşılık *Derleme Sözlüğü*’nde yaklaşık olarak 3000 kadar Türkçe bitki adı bulunmaktadır. Türkiye’de yetiştirilen bitki türlerinden yaklaşık üçte birinin Türkçe adının bulunması halkın bitkilere olan yakın ilgisini açık bir şekilde göstermektedir.”² Ancak Anadolu’nun değişik yörelerinde bulunan veya farklı adlandırmalarla anılan ama botanikle ilgili kitaplara ve sözlüklere girmemiş birçok yabancı bitki adının olduğu görülmüştür.

Anadolu ağızlarında Türk dili ve kültürü açısından birçok gerçeğin saklı olduğu söylenebilir. Anadolu ağızlarının standart dile göre çok daha geniş bir söz varlığına sahip olması, bu ağızlarda Türkçenin bütün türetme kurallarının kullanılması ve standart dile görülmeyen biçim birimlere rastlanması buna birer kanıt olarak gösterilebilir. Anadolu ağızlarındaki yabancı bitki adları üzerine yapılacak çalışmaların Türkçenin kavramlar türetme gücünün ortaya konulması açısından faydalı olacaktır. Bu çalışmaların yanı sıra yörenin ve dolayısıyla Türk dilinin söz varlığına katkı yapmak ve adlandırma eylemlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu açıdan Havza ve Vezirköprü yöresinde yabancı bitkilerin adlandırılması ve adlandırmalardaki çeşitlilik dikkate alınmalıdır.

Bu yörede derlenen ve halkın çoğunluğu tarafından tanınan yabancı bitkiler Türk mutfak kültürünün de önemli bir parçasını oluşturur. Bu bitkilere verilen adlardan hareketle, o yörenin ya da yörelerin, gelenekleri, inançları vs. hakkında geniş bilgilere ulaşmak mümkündür. Özellikle, Havza’da gelin-güveyi ve yörenin düğün adetleriyle ilgili olan bazı nesnelere bitki adları arasında benzerlik kurularak deyim aktarmalı anlatımlara başvurulmuştur. Bu tür adlandırmalar, yörenin ya da yörelerin hakkında bilgi edinmemizi sağlayabilir.

“Halk, botanik kitaplarında yazılı olan bitki adlarını hemen hemen hiç bilmemektedir. Buna karşılık halkın kullandığı bitki adlarının büyük bir çoğunluğu da botanik kitaplarında ve sözlüklerde bulunmamaktadır.”³ Havza ve Vezirköprü yöresinde derlenen yabancı bitki adlarında

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Cilt: 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 17

² Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları 1997, s. 5

³ Turhan Baytop, *age*, s. 1

- Vezirköprü ve Havza Ağzlarında Yabani Bitki Adları

bu husus açıkça görülmektedir. Zira bunda aynı bitkiye farklı bölgelerde farklı adlandırmaların yapılmasının etkisi de v764 8595-718gg0 0 595.275595 841.889764 reW100.003875 TzBTF3 11.039604 Tf1 0 0 1

2. Adlandırmaların Yapısı

Bu bölümde bitki adları yapı olarak incelenecektir. Bitki adları bu açıdan incelendi inde yapıların büyük bir bölümünün kelime öbe i ekinde kuruldu u görülmü tür. Bu yapılar öbek çe itleri bakımından sınıflandırıldı.

2.1. Belirtisiz sim Tamlaması Yapısında Olan Bitki Adları

sim tamlaması yapısında olan yabani bitki adlarının tamamı belirtisiz isim tamlaması ekinde kurulmu tur. Belirtisiz isim tamlaması ekinde olan bitki adları unlardır: *adem otu, arapsaçı, arapda , ayrı otu, badik otu, çobanekm , çörek otu, dere otu, ebeğömeçi, e ekmadım , az otu, argadü ülek, gelineli, gelin çar aft, gelin süpürgesi, gıdı ul , u dili, u madım , uzu ul , guyöv süpürgesi, hanmeli, horuzib , leylekay , atırdırn , süpürke teli, tavuk urs , tekesa alı, sı ır uyr , yılan uyr , yüzük a ı vb.*

2.2. Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Bitki Adları

Derledi imiz yabani bitki adlarının önemli bir kısmı da sıfat tamlaması yapısında kurulmu tur: *a ız, acı filiz, be bıyık, aba pancar, alın abu , ara çayır, araba , üçgül, tekelce, yeni süürük vb.*

2. 3. Sıfat-Fiil Öbe i Yapısında Olan Bitki Adları

Bu tür yapılara oldukça az rastlanır. Bu yapıda birkaç bitki adına rastlanmaktadır: *köygöçüren, yül len (<yola+gelen), ayı ıran, dil anatac ⁷ vb.*

2. 4. Tek Kelime Yapısında Olan Bitki Adları

Yabani bitki adlarının büyük bir bölümü de tek bir kelimedenden olu an adlardır; ama yakından incelendi inde tek bir kelime yapısında olan bu adların büyük bir bölümünün, esasında, isim ve sıfat tamlaması yapılarının eksiltilmesiyle olu tu u anla ılmaktadır: *civcivlik, dananı, dora , develik, çil, covata, abala , ıv ılık, gelincik, ısırgan, kömeç, ızılca, ızılıcı , madıma , madenüs, meceref, mancar, namzan, nünüük, ogul, pırpürüm, sarma u , so ukluk, sütliivan, sümsülük, araru , tikence, ovanlık, efelik, kavruk, delüce, sola , kırçan, ovanlık, ki niç vb.*

3. SONUÇ

Bu çalı mada kullanılan yabani bitki adları, Vezirköprü ve Havza yöresindeki bizzat ahsımın derledi i ve ö retmenlik yaptı ım Vezirköprü Lisesi ö rencilerinin çevrelerinden topladıkları bitki adlarından olu maktadır. Yörenin a ız özellikleri korunarak kayıt altına alınmı yabani bitki adları *Derleme Sözlü ü*'nden kontrol edilmi ve *Türkçe Bitki Adları Sözlü ü* (Baytop 1997) ile kar ıla tırılmı tür. Vezirköprü ve Havza'da 100 kadar bitki adı derlenmi ve bunların 37 tanesinin sözlüklerde bulunmadı ı tespit edilmi tir. Tamamen bu yörenin temel söz varlı ından oldu u anla ılmı tür. Ayrıca, yabani bitki adlarının 13 tanesi de *Derleme Sözlü ü*'nde Samsun ve yöresinde gözükmeyen hâlde bu yörede yo un olarak kullanılmaktadır. Ege ve Akdeniz bölgesinde görülen *arapsaçı* adlı bitkiye, Vezirköprü'de de rastlanmaktadır.

Vezirköprü ve Havza'da derlenen yabani bitki adlarında e anlamlılık görülmektedir. Anlambilim açısından dikkate de erdir. *Semizotu* olarak bilinen ot, yörede *togmakan, ya luca, so ukluk, pırpürüm* gibi adlarla da tanınır. Yaygın olarak, *madımak* adıyla bilinen bitkiye ayrıca *develik, devetabanı* gibi adlar da verilmi tir. E anlamlılık gösteren bu tür adlandırmalar da bir hayli fazladır. Bu çalı ma, yörenin söz varlı ının belirlenmesi ve Türkçenin adlandırma e ilimlerinin ortaya konması açısından atılan küçük bir adım olmu tur.

⁷ *Derleme Sözlü ü*'nde bu yabani bitkiye **Dil**

4. KAYNAKLAR

- AKSAN Do an, **Türkçenin Sözcükleri**, Engin Yayınevi, Ankara 1996.
- _____, **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- _____, **Her Yönüyle Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- _____, **Anlambilim**, Engin Yayınları, Ankara 1997.
- AYDIN Mehmet, “Ordu ve Yöresi A ızlarında Armut Adları”, **Turkish Studies**, S: 9 (2008), s. 129-138.
- BAYTOP Turhan, **Türkçe Bitki Adları Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları 1997.
- EREN Hasan, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlü ü**, Ankara 1999.
- Türkiye’de Halk A zından Derleme Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963-1979.

D Z N

acı filiz	atırdırn	madıma
adem otu	az otu	mancar
a ız	azaya	mecerref
arabda	gelin çar afı	namzan
arapsaçı	gelincik	nane
ayrı otu	gelineli	nünük
badik otu	gelinsüpürgesi	ogul
civcilik	geven	ovanlık
covata	ıdırdayu	pirpürüm
çil	gıdı ul	sarma u
çobanekm	gıv ılık	semizotu
çörek otu	ızılca	sı ırguyr
dananı	ızılıcı	si ırlibey
Dayı đıran	ovanlık	sirken
delüce	u dili	so ukluk
dere otu	u ekm	sola
develik	u madım	sümsülük
dil anatac	guyövsüpürgesi	süpürke teli
dora	uzu ul	sütlüvan
ebegömece	hanımeli	tavuk urs
efelik	horuzibî	tekelce
ek imek	ısrıgan	tekesa alı
e ekmadım	kaldırayu-	tikence
fünük	Karacao lan	togmakan
aba pancar	kavruk	töngel
abala	kedidırnâ	üçgül
alın abu	Kelo lan kırçan	ya luca
ara çayır	ki niç	yeni sürük
ara eri te	korunga	yılan uyr
araba	kömeç	yülalen
araru	leylekay	yüzük a 1
argadü ülek	madenüs	zıbidık